

University of Groningen

Rural dynamics

Strijker, Dirk

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Strijker, D. (2006). Rural dynamics: of hoe het platteland sneller verandert dan de stad. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Rural dynamics

Of hoe het platteland sneller verandert dan de stad

Rede

Uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de
Plattelandsontwikkeling

- de S.L. Mansholtleerstoel –

aan de Rijksuniversiteit Groningen op dinsdag 30 mei 2006

door

Dirk Strijker

Meneer de Rector Magnificus, waarde toehoorders!

Stad

U bent vanmiddag wellicht van buiten Groningen gekomen. Het zal u opgevallen zijn: vergeleken met 10 of 30 jaar geleden is Groningen groter geworden. Nieuwe wijken en industrieterreinen, op plaatsen waar ooit platteland was. Na aankomst heeft u nog een stukje moeten wandelen, in het deel van Groningen dat al langer stad is.

De oorzaak van het lage tempo van verandering in de stad is dat er meestal al heel veel geïnvesteerd is, er is van alles gebouwd, boven en onder de grond, en dat moet worden opgeofferd om er iets nieuws voor in de plek te zetten.

En niet alleen wat de gebouwde omgeving betreft (de morfologie, zoals dat gewichtig genoemd wordt) zijn binnensteden als laag-dynamisch te beschouwen, ook functioneel verandert er vaak niet zoveel. In de binnenstad van Groningen gaat het al heel lang om winkels, kantoren en de universiteit. Ook dat is niet zo gek, omdat in het centrum van een stad winkels en kantoren alle andere functies er qua vierkante meter-prijs met gemak kunnen uitconcurreren.

Toch is dit maar het halve verhaal, want sociaal en economisch zijn steden buitengewoon dynamisch. De beperkte dynamiek zit vooral in de gebouwde omgeving.

Platteland

Vergelijk dat eens met het Nederlandse platteland. Natuurlijk, er is ook platteland waar, net als in de Groningse binnenstad, in 10 of 30 of 100 jaar niet zoveel gebeurd is. En wat het ruimtegebruik in Nederland betreft stelt Tialda Haartsen (2002) in haar proefschrift vast dat het met de veranderingen tussen 1950 en 1996 wel meeviel. Althans, op het niveau van hoofdcategorieën van grondgebruik gemeten. Maar tegelijkertijd stelt ze ook vast dat er wel grote veranderingen ervaren worden, en ze doet suggesties voor de mogelijke oorzaken. Ik kom daar nog op terug.

Dynamiek

De dynamiek van het platteland krijgt relatief weinig aandacht. Nu is GOOGLE weliswaar niet de maat van alle dingen, maar de zoekterm 'rural dynamics' levert zo'n 900 hits op, terwijl 'urban dynamics' zo'n 116.000

treffers oplevert. Stedelijke dynamiek trekt aanzienlijk meer aandacht dan de dynamiek van het platteland. Om nu meteen maar duidelijk te maken waar ik me de komende jaren in het kader van de Mansholt-leerstoel op wil richten: ik ga mij richten op de dynamiek van het platteland.

Grolloo

Op dat platteland is doorgaans veel minder gebouwd. Een akker of een stuk woeste grond kan meestal zonder veel kosten omgezet worden in iets anders, zodra daar aanleiding voor is. En het interessante is, dat dat dan ook vaak gebeurt, maar niet altijd.

De dynamiek van het platteland wil ik vandaag illustreren aan de hand van centraal Drenthe, het gebied tussen Rolde, Schoonloo, en Hooghalen, met Grolloo als epicentrum. Een tamelijk leeg gebied. In 1859 werd de boermarke opgedeeld en werden kleine stukjes landbouwgrond ontgonnen.

Later werd meer grootschalig heideveld omgezet in landbouwgrond. Andere delen, die minder geschikt waren voor landbouw, werden in de jaren dertig ontgonnen en ingebost als productiebos. En gebiedjes waar niemand iets mee kon bleven liggen zoals ze waren. Rond 1960 is het landbouwgebied geruilverkaveld. De waterbeheersing werd verbeterd, de kavels vergroot, er werden wegen aangelegd en nieuwe boerderijen gebouwd. Ook na de ruilverkaveling ging die ontwikkeling door. Er kwamen aardappelbewaarplaatsen, ligboxenstallen, er werd drainage aangelegd, sloten verwijderd, de kavels werden nog groter, en er kwamen nieuwe gewassen. Rogge en haver verdwenen, snijmaïs, luzerne en leliebollen kwamen ervoor in de plaats. Dit zijn ontwikkelingen die niet terug te zien zijn in de omvang van de hoofdcategorieën van ruimtegebruik, maar die het platteland aldaar wel zeer veranderd hebben, zeker ook in de beleving.

Productivisme

Deze ontwikkeling is geheel in lijn met wat in de rurale geografie de 'productivistische fase' genoemd wordt (Ilbery, 1998). En u begrijpt, na de productivistische fase volgt de post-productivistische. Productie, van landbouwproducten, van hout, is dan niet meer de enige en centrale functie. Het gaat vanaf dat moment ook om recreatie, wonen, natuur, landschappelijke waarden. In de literatuur wordt de overgang van productivisme naar post-productivisme veelal sterk gekoppeld aan de agrarische sector en aan bosbouw, maar mijn insteek is wat breder. De

overgang is namelijk ook op allerlei andere terreinen terug te zien, van de horeca tot de positie van de industrie en diensten op het platteland.

De post-productivistische fase liet ook Grolloo en omgeving niet onberoerd. Landbouwgrond is aangekocht voor natuurontwikkeling, boerenbedrijven gingen in verbreding en verdieping, of hielden er gewoon mee op, en zelfs de bestaande natuurgebiedjes werden aangepakt. Ze werden vernat, er werd gekapt, vennetjes werden opgeschoond, vergroot of aangelegd. Er werd gebrand en afgeplagd om nieuwe of oude soorten een kans te geven. Het productiebos werd omgevormd tot multifunctioneel bos, geschikt voor zowel kevertjes als recreanten. De houtopbrengst doet er niet zoveel meer toe. Het kost me wat moeite, maar ik wil me vandaag niet afzetten tegen dit grootschalig tuinieren door nieuwe vrijgestelden.

Er gebeurde meer. Wegen werden afgesloten voor autoverkeer, het gebied werd beter toegankelijk gemaakt voor de wandelende en fietsende mens met paden en paaltjesroutes. Harry Muskee (van Cuby & Blizzards) zette Grolloo als cultuur- en woongebied op de kaart. Cafe Hofsteenge kreeg nieuwe soorten klandizie, en een aangepaste menukaart.

Waar het me vandaag om gaat is dat in een periode van vijftig jaar het landschap in dat tamelijk willekeurige gebied, functioneel en morfologisch meerdere keren op de schop gegaan is. En zelfs mentaal is er sprake van grote veranderingen.

Laag-dynamische Veenkoloniën

De dynamiek van Grolloo is in grote delen van het Nederlandse platteland te vinden. De veranderingen zijn heel divers. Soms rukken natuur en recreatie op, zoals bij Grolloo. Soms is de woon- en recreatiefunctie sterk toegenomen, natuurlijk vooral nabij stedelijke gebieden, soms is de landbouwkundige structuur sterk aangepast, zoals in de intensieve veehouderijgebieden. En sowieso, grote delen van Nederland zijn vanaf de vijftiger jaren van de vorige eeuw geruilverkaveld.

En van alle tijden is de overstap naar nieuwe gewassen, die het landschap fors kunnen veranderen. Bekend is de overgang van gras naar akkerbouw en terug naar gras in het Oldambt. Ook de opkomst van de teelt van snijmaïs is daar een voorbeeld van. Tussen 1970 en 2000 is de oppervlakte snijmaïs in Nederland toegenomen van vrijwel niets tot 11% van het totale areaal landbouwgrond. Het gaat om veranderingen die zich qua intensiteit en zeker

qua visuele gevolgen gemakkelijk kunnen meten met de veranderingen in de stad.

Niet alle plattelandsgebieden zijn zo dynamisch als hiervoor geschetst. Ontwikkeling is een ruimtelijk variabel proces. Neem bijvoorbeeld de Veenkoloniën. Natuurlijk, in de stadsranden van Veendam en Stadskanaal is de afgelopen decennia ook heel wat gebeurd. Afgezien van de Randveenontginningen, waar momenteel ook grote veranderingen optreden, was de ontginning van de Veenkoloniën in de afgelopen eeuwen geplander en grootschaliger dan bij Grolloo. En natuurlijk, de sociale modernisering is ook aan de Veenkoloniën niet voorbij gegaan. Niettemin, na de ontginning is het gebied lang gebleven wat het geworden was, een gebied met veel industrie, maar niet geconcentreerd in één stad, want verspreid over het gebied (Voerman, 2001), en tegelijkertijd een grootschalig landbouwgebied met dalgrond, geschikt voor gras, graan, fabrieksaardappels en bieten. Een gebied met lintbebouwing, met een infrastructuur die op varen in plaats van rijden gericht was. Die waterinfrastructuur is heel lang een aantrekkelijk aspect van de Veenkoloniën geweest, want maakte transport goedkoop, maar toen landelijk de praam vervangen werd door de wagen, bleken de waterwegen juist een groot nadeel, want nauwelijks te nemen barrières. Het gebied kwam daarmee in een neerwaartse spiraal. Rond 1970 is van staatswege besloten het gebied aan te passen aan de nieuwe omstandigheden: de Herinrichting Veenkoloniën. De herinrichting, die in 2006 nog steeds niet volledig is afgerond, is gebaseerd op een speciaal daartoe opgestelde wet, de Herinrichtingswet (1977). De agrarische kwaliteiten van het gebied werden versterkt, om de grondstofvoorziening voor de aanwezige industrie veilig te stellen. De grootschaligheid en eenzijdigheid van het gebied werd er zwaarder door aangezet. Al bij de aanvang van de Herinrichting heb ik gesteld dat die elementen niet op functieverandering gericht waren, maar op bestendiging van de bestaande activiteiten, en dat dat niet zo slim was.

Een simpele lay-out

Anders dan bij Grolloo bleef de ontginningsstructuur van de Veenkoloniën, die toch al veel simpeler, rechtlijziger en grootschaliger was, intact. Misschien is dat de reden dat veel cultuurhistorici het gebied zo waarderen. De basisstructuur is eenvoudig en leesbaar. Rond Grolloo is het beeld veel diverser. Dat levert een minder 'leesbaar' landschap op, maar dat wil niet zeggen dat het daardoor minder interessant is. Een moeilijk boek is niet altijd een slecht boek.

Waarom wel in Grolloo en niet in de Veenkoloniën?

De vraag die ik vandaag centraal stel, en niet volledig zal beantwoorden, is waarom het gebied bij Grolloo wel grote zichtbare veranderingen heeft doorgemaakt, en de Veenkoloniën, maar er zijn meer voorbeelden, zoals de Veenweidegebieden van Holland en Friesland, niet, althans veel minder. Een econoom zoals ik heeft snel de neiging in dat geval te denken in termen van kosten en baten.

Actoren

Toch komen we in dit verband met kosten-baten redeneringen niet ver. Want ook al zijn de maatschappelijke baten van een bepaalde ontwikkeling gunstig, dan wil dat nog niet zeggen dat die ontwikkeling dan ook tot stand komt. Er zit immers een groot verschil tussen maatschappelijke belangen, en deel- of privébelangen. Neem de Veenkoloniën.

Eén en ander maal is vastgesteld dat het gebied een aantal forse problemen heeft, ook na de Herinrichting. De commissie-Hoekstra (2001) heeft er een paar jaar geleden een rapport over vol geschreven. Een fundamentele verandering van inrichting en gebruik van dat gebied, en het creëren van mogelijkheden voor nieuwe initiatieven ligt dan ook voor de hand, maar het is er tot nu toe niet van gekomen. De reden is niet in de eerste plaats dat er geen gunstige alternatieven zijn. Er zijn melkveehouders die nieuwe, grote bedrijven willen stichten, en zijn plannen voor windmolens, en er is een grote woon- en recreatieve druk op omliggende gebieden. Toch komen die nieuwe functies niet goed van de grond. Waarschijnlijk heeft dat te maken met de samenstelling van de belanghebbenden, van de stakeholders. In sommige gevallen leidt de optelsom van deelbelangen tot actie, in andere gevallen tot stagnatie.

Krachten en tegenkrachten

Het is dus zaak om na te gaan hoe de belangen van de betrokkenen liggen. Vanuit de literatuur is bekend dat een krachtige speler met macht en belang, een spin in het web, de zaak op gang kan krijgen. En natuurlijk omgekeerd, als de spin in het web geen belang heeft bij een bepaalde gebiedsontwikkeling, kan de ontwikkeling gefrustreerd worden. Uit ander onderzoek is bekend dat stakeholders van buiten, zonder een gebiedsverleden, vaak uitgroeien tot katalysator en initiatiefnemer (zie bijvoorbeeld het proefschrift van Ida Terluin, 2001).

Het is daarom de moeite waard om nader onderzoek te doen naar de krachten en de tegenkrachten van ontwikkeling van plattelandsgebieden. Dat is temeer interessant omdat er in sommige plattelandsgebieden nieuwe machtige spelers ontstaan, die verandering kunnen afdwingen, of juist tegenhouden. Collega Huigen gebruikt hiervoor de uit het Engels afgeleide term 'Nieuwe Poortwachters' (New Gatekeepers) (zie bijvoorbeeld Huigen & Strijker, 1997). De eerste indruk is dat in het geval van Grolloo op cruciale momenten de belangrijkste neuzen dezelfde kant op gewezen hebben, en dat de Nieuwe Poortwachters daar (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten) actie konden initiëren. In de Veenkoloniën ontbreken die nieuwe spelers, en wezen de bestaande neuzen bepaald niet dezelfde kant op. Of misschien wezen ze daar wel dezelfde kant op, maar dan in de richting van houden zoals het is.

Mansholt-leerstoel

Ik wil me in het laatste deel van deze rede beperken tot de Veenkoloniën, en wel vanwege het volgende. De Mansholt-leerstoel die ik mag bezetten is weliswaar gericht op plattelandontwikkeling in het algemeen, maar de initiatiefnemers hebben de leerstoel nadrukkelijk gekoppeld aan de problematiek van de Veenkoloniën. Een ieder die mijn eigen belangstelling voor het Veenkoloniale gebied kent, zal het niet verrassen dat ik het onderzoek dat vanuit de leerstoel opgezet wordt, dan ook in de eerste plaats op dat gebied ga richten

De ontwikkelingsrichting

Ik wil vandaag niet teveel zeggen over wat er op de Veenkoloniën afkomt. Dat heb ik al te vaak gedaan. Maar duidelijk zal zijn dat de akkerbouw het heel moeilijk gaat krijgen, net als de verwerkende industrie, terwijl ook meer algemeen de industrie in het gebied aan het krimpen is. Want let wel, ook de economie van de Veenkoloniën is vooral een diensteneconomie.

Andere perspectieven

Laten we de perspectieven van de Veenkoloniën eens in een wat breder kader plaatsen. In de literatuur worden verschillende typen regionale ontwikkeling onderscheiden. Een belangrijke vraag daarbij is of het ontwikkelingspad van een gebied verloopt via vestiging van nieuwe bedrijven die banen creëren en vervolgens extra inwoners aantrekken. Of dat de ontwikkeling andersom verloopt. Komt ontwikkeling op gang als zich ergens nieuwe inwoners vestigen, die geld besteden, waarna de extra

werkgelegenheid ontstaat. In de woorden van Hoogstra, Van Dijk en Florax: *Do jobs follow people or people follow jobs.*

En dan is er nog een derde benadering: de endogene ontwikkeling, het community-ontwikkelingsmodel, waarbij vooral uitgegaan wordt van ontwikkeling van binnenuit, op eigen kracht en op basis van de eigen sterke kanten.

De eerste aanpak, beginnen met het aantrekken van extra werkgelegenheid, is al heel lang geprobeerd in de Veenkoloniën. De komst van Philips in de jaren vijftig, en van Rijksdienst Wegverkeer naar Veendam (in 1974) zijn daar voorbeelden van. Ook tegenwoordig zijn er nog wel pleidooien in deze richting.

Het ontwikkelingsmodel waarbij het aantrekken van extra bevolking leidend is, is terug te vinden in het plan voor de Blauwe Stad. Ook de pleidooien voor de aanleg van de Zuiderzeelijn hebben mede die achtergrond, maar dan op Noordelijke schaal.

Het community-ontwikkelingsmodel, waarbij uitgegaan van de eigen kracht en de eigen kwaliteiten van de regio, is terug te vinden in bijvoorbeeld ‘De Agenda voor de Veenkoloniën’: het programma dat de twee provincies en de betrokken gemeenten opgesteld hebben om het gebied te ontwikkelen.

Ik ga ervan uit dat voor het Veenkoloniale gebied de tweede en de derde benadering het meeste perspectief bieden, en waarschijnlijk een mengsel van de twee. Dus een mengsel van het aantrekken van extra bevolking en endogene ontwikkeling.

Eén aspect wil ik daar vandaag uitlichten.

Met het toenemen van de nationale welvaart zal de vraag naar ruime en vrije woonmogelijkheden verder toenemen. Voor het aantrekken van extra bevolking is het in onze welvarende maatschappij wenselijk dat het gebied te boek staat als een goed en aantrekkelijk woongebied.

En dat is nu juist *geen* in het oog lopende kwaliteit van de Veenkoloniën. Uit onderzoek blijkt dat de inwoners van het gebied hun omgeving goed waarderen, maar we weten ook dat niet-inwoners er heel anders tegenaan kijken. Daarmee is niet gezegd dat er geen aantrekkelijke woningen of

woongebieden in de Veenkoloniën zijn, die zijn er wel degelijk. Het probleem lijkt meer te zitten in de ruimere omgeving. Ik heb het al veel vaker gezegd, openheid en vlaktes zijn mooi, maar niet altijd, en zijn vaak ook koud en winderig. En anders dan veel lokale bestuurders ga ik ervan uit dat dat geen imagoprobleem, maar een reëel probleem is.

Een aantrekkelijke omgeving, gekoppeld aan de ruimte die in de Veenkoloniën voorhanden is, kan het gebied een nieuw perspectief bieden. Wat mij betreft is het dan ook van de hoogste urgentie na te gaan hoe het gebied de draai naar woongebied kan maken, en wat voor woonmilieus daarbij gewenst zijn.

Ik ga er op voorhand vanuit dat ook bij het inrichten van de Veenkoloniën als gebied dat aantrekkelijk is voor bewoning, er voldoende ruimte overblijft voor de landbouwsector (zie Strijker, 2003). En ik ga ervan uit dat de gewenste functieverandering deels ten koste zal gaan van het door cultuurhistorici en politici zo geprezen ‘leesbare landschap’, met haar rechtlijnigheid en openheid. Het is een prijs die betaald zal moeten worden voor het creëren van een reëel ontwikkelingsperspectief voor het gebied.

Afronding

Meneer de Rector magnificus, ik kom tot een afronding. Tot een onderzoeksagenda.

Onderzoek aan verandering, aan dynamiek, acht ik belangrijk en ook legitiem in het licht van de naamgever van deze leerstoel, Mansholt. Want waar Mansholt zich ook over uitsprak, dynamiek, turbulentie en verandering waren er altijd onderdeel van, en waren altijd nabij. Hij durfde op eigen schreden terug te keren, als hij de overtuiging had dat een andere weg beter was. Laten we daarbij meteen vaststellen, dat lang niet iedereen blij was met die veranderingen, zelfs als ze onontkoombaar waren (ik verwijs hierbij graag naar het proefschrift over Mansholt, dat overmorgen door Johan van Merriënboer in Nijmegen verdedigd wordt).

Met de voorzienbare veranderingen op het platteland, en meer in het bijzonder in de Veenkoloniën, is het net zo, niet iedereen is er blij mee. De komende periode wil ik nader aandacht besteden aan de vraag, hoe het komt dat sommige plattelandsgebieden tamelijk soepel veranderen ten bate van nieuwe omstandigheden en nieuwe functies, zoals het gebied bij Grolloo, terwijl het in andere gebieden meer moeite kost.

Ik ben daarbij vooral geïnteresseerd in de belangen van de machtige actoren, de oude en nieuwe poortwachters. Meer specifiek voor het Veenkoloniale gebied wil ik nadere onderzoeks aandacht voor de functies van het gebied, in zowel de regionale als de ruimere omgeving, en dan natuurlijk in het bijzonder de woonfunctie. Het gaat dan vooral om de vraag wat er voor nodig is om het gebied aantrekkelijk te maken voor nieuwe inwoners die iets aan het gebied kunnen toevoegen. Ook daarbij is mede de vraag wie de sleutels in handen hebben voor het in gang zetten van die functie veranderingen. Weer onderzoek naar de actoren en hun netwerken dus.

En tenslotte, het bloed kruipt waar het niet gaan kan, wil ik onderzoek opstarten rond het agrarisch grondgebruik in het gebied, in een situatie waarin fabrieksaardappels en suikerbieten niet meer de dragende gewassen, de winstmakers zijn. Bijzonder interessant is de situatie waarin ook de melkveehouderij niet tot grote wasdom komt. Wat gaat er dan gebeuren. Mijn hypothese is dat de akkers dan benut worden voor simpele energieproductie, tot het moment dat er iemand langskomt die een betere bestemming aanbiedt en een goede grondprijs kan betalen. Ook in dat geval is het bestuderen van de verschillende actoren, van de stakeholders, vooral dus van de grondeigenaren en hun belangen en afwegingen, een belangrijk aspect. En daarnaast mag u aannemen dat ik me tegen alles blijf aanbemoen dat maar in de verte met platteland, Noord-Nederland, Veenkoloniën, AVEBE, het Europees beleid, maar ook streektafen, paasvuren, de Zuiderzeelijn en landbouw te maken heeft.

Ik heb gezegd.